माध्यमिकशिक्षापाठ्यक्रमः
संस्कृतम् (ऐच्छिकम्)

कक्षा ११–१२ **विषयसङ्केतः : (कक्षा ११** San. 359 **कक्षा १२** San. 360)

पाठ्यघण्टा : ५ **वार्षिककार्यघण्टा : १६०**

१. परिचयः

संस्कृतवाङ्मयं बह्वायामिकज्ञानधाराया निरवच्छिन्नं स्रोतो वर्तते । एतस्मिन् वाङ्मये निबद्धा निखिला विषया मानवजातेरुपकाराय जगतो हिताय च सन्ति । संस्कृते निगूढामुपयोगिनीं विद्यामधीत्यानुशील्य तदनुकूल्येन समाचर्य च विश्वमानवाः स्वहितं समासादयन्तो दृश्यन्ते । संस्कृतस्य एतदेव वैशिष्ट्यं निभाल्य विश्वमिदानीमिमं ज्ञानविज्ञानयोरक्षयराशिं प्रति समाकृष्टं वर्तते । कतिपयराष्ट्रैः स्वकीयौपचारिकशिक्षासरण्यां संस्कृतं समहत्त्वं समाविष्टञ्चास्ति । नेपालेऽपि संस्कृतशिक्षायाश्चिरन्तनी परम्परा वर्तते । प्राचीनकाले संस्कृतं शिक्षायाः पर्यायत्वेन बुद्ध्यते स्म । विद्याप्रेमिणां शिक्षासचेष्टानाञ्च जनानां प्रतिगृहमनौपचारिकगुरुकुलमिवासीत् । देशे औपचारिकशिक्षायाः प्रवर्तनानन्तरमपि विद्यालयस्तरात् संस्कृतस्य पठनपाठने सञ्चलिते सत्यपि एतस्यापेक्षितविस्तरणमावश्यकमेवास्ते । इमामेव सामयिकावश्यकतां विचार्य सर्वेषां कृते संस्कृतमिति मान्यतामनुसृत्य चैतस्य वाङ्मयस्य व्यावहारिकान् लोकमङ्गलकारिणश्च विषयान् समाविश्य पाठ्यक्रमोऽयं विकसितो वर्तते । अधीतसंस्कृताः संस्कृतं पिपठिषवश्च विद्यार्थिनोऽत्र समाविष्टानि विषयवस्तून्यधीत्योच्चशिक्षाप्तये भाषिकवैषयिकशिल्पावबोधार्हत्वं समर्ज्य बाह्याभ्यन्तरव्यक्तित्वचरितयोर्विकसनपूर्वकं चतुरस्रमुन्नतिमाप्नुयुरिति विश्वसितं वर्तते ।

शिक्षाया राष्ट्रियोद्देश्यस्यावश्यकतायाश्च परिपूरणत्वेनाभिभावकानामभियाचनायाः परिपूर्तये, कृतविद्यानां शिक्षाविदाञ्च परामर्शनेन, संस्कृतप्रेमिणां प्रेरणया च निर्मितः पाठ्यक्रमोऽयमाधारभूतस्तरस्योच्चस्तरस्य च संस्कृतशिक्षायाः सेतुर्भूतो वर्तते । अनेन पाठ्यक्रमेणाधारभूतस्तरस्य ज्ञानशिल्पकौशलानि प्रवर्ध्य परिमार्ज्य चोच्चस्तरीयज्ञानशिल्पकौशलानि विकसय्य विषयवस्तुनः शास्त्रीयगाम्भीर्यस्यानुशीलनाय पूर्वपीठिका विनिर्मिताऽस्ति । पाठ्यक्रमेऽस्मिन् गद्यपद्ययोर्विधासु विषयक्षेत्रानुषङ्गिकविषयविस्तार-योग्यताविस्तारानुप्रयुक्त-व्याकरणसम्बद्धानि विषयवस्तूनि समाविष्टानि वर्तन्ते । एतेषां विषयाणां सुशिक्षणेन विद्यार्थिनः संस्कृतभाषायां दैनिकव्यवहारे नैपुण्यमपाप्स्यन्तीत्यपेक्षितमस्ति । विद्यार्थिनां वयोऽनुरूपं रुच्यावश्यकते, समाजस्यापेक्षाम्, शिक्षाया उद्देश्यानि च लक्ष्यीकृत्यात्र पाठ्यवस्तूनि समाविष्टानि सन्ति । सर्वेषां पाठ्यवस्तूनां शिक्षणेन विद्यार्थिनो भाषायाश्चत्वारि शिल्पकौशलानि सारल्येन सहजतया चाधिगमिष्यन्ति । विषयवस्तुभिर्भाषिककौशलार्जनं भाषिककौशलाभ्यासेन विषयवस्तूनां

गभीरानुशीलनपुरस्सरम् अनुकरणीयचरितनिर्माणाय उत्प्रेरणमुच्चस्तरीयसंस्कृतशिक्षाया अध्ययनाय योग्यत्वप्रवर्तनञ्चास्य पाठ्यक्रमस्य नवीनं वैशिष्ट्यं वर्तते । विधागतवैविध्यम्, व्यावहारिकलेखन-भाषणाभ्यासः, नेपालस्य मौलिकधर्म-संस्कृति-कला-सभ्यतानां संरक्षणायोत्प्रेरणम्, प्राकृतिकसम्पदां सुरक्षासदुपयोगयोर्जागरणम्, वनस्पत्यौषधानां सेवनेन स्वास्थ्यसुरक्षणोपायदर्शनम्, सर्वेषां कृते संस्कृतमिति मान्यतानुसारेण पाठ्यवस्तूनां चयने समावेशितासिद्धान्तस्यानुपालनञ्चास्य पाठ्यक्रमस्यापराणि वैशिष्ट्यानि विद्यन्ते । नेपालमत्रत्यानि गौरव-वैभव-वैशिष्ट्यानि च केन्द्रविन्दौ निधाय निर्मितोऽयं पाठ्यक्रमो विद्यार्थि-शिक्षकाभिभावकानामध्यवसायेन साफल्यमवाप्स्यतीति विश्वस्यते ।

पाठ्यक्रमोऽसौ विषयपरिचयः, स्तरगतयोग्यताः, कक्षागतशिक्षणोपलब्धयः, समग्रपाठ्यवस्तुविवरणम्, शिक्षणसहजीकरणप्रक्रिया, विद्यार्थिमूल्याङ्कनञ्चेत्यादिपक्षान् समाविश्य विकासं नीतोऽस्ति । पाठ्यक्रमेऽस्मिन् प्रयोगसिद्धामाधुनिकशिक्षणपद्धतिमवलम्ब्य पाठ्यविषयाणां विस्तारस्तथा विहितोऽस्ति यथा चाधुनातनशिक्षणपद्धत्या अपेक्षितानि पाठ्यविषयोपलब्धिभूतानि विद्यार्थिनां श्रवण-भाषण-पठन-लेखन-कौशलानि विकसितानि भवेयुः, यथा च पुनस्ते पाठ्यविषयलक्ष्यभूता विषयज्ञान-बोध-शिल्पोच्चदक्षताः सारल्येन समवाप्नुयुः । अत्र सन्निविष्टा विषया विद्यार्थिनां शिल्पाभिवृ्यभिव्यक्तिकलानां विकासाय प्रयोगप्रधानं व्यावहारिकञ्च शिक्षणविधिं भृशमुपकुर्युरिति उद्देश्यञ्चानेन पाठ्यक्रमेणानेन आत्मसात्कृतो विषयः । पाठ्यक्रमनिहिता भाषिक-सामाजिक-नैतिक-पौराणिकैतिहासिक-काव्यीय-मनोवैज्ञानिक-सेवाविषयकाद्यनेकपक्षा विषयदृष्ट्या पाठ्यक्रमं सबलीकुर्युः, अपि च शिक्षणसहजीकरणसम्बद्धाः प्रदर्शनात्मकप्रश्नोत्तरप्रक्रिया, अभिनयात्मकसंवादः, स्वाध्यायपरामर्शपद्धतिः, औत्सुक्यवर्धकक्रियाकलापाः, निर्माणात्मकनिर्णयात्मकमूल्याङ्कन-प्रक्रिया, सैद्धान्तिकेन आन्तरेण च मूल्याङ्कनेन सिद्धा वैज्ञानिकी परीक्षणपद्धतिश्च शिक्षणपद्धतिदृष्ट्या पाठ्यक्रमम् अमुम् उपकुर्युरिति च पाठ्यक्रमेणानेन समुद्दिष्टो विषयः । पाठ्यक्रमेऽस्मिन् पाठ्यविषयसंयोजनविधौ, स्तरगतक्षमता-कक्षागतशिक्षणोपलब्धिविस्तारविधौ, शिक्षणविधि-मूल्याङ्कनप्रविधिप्रस्तुतौ च पूर्वकक्षाभिस्सह चोत्तरोत्तरं सोपानक्रमिकं सन्तुलनं स्यादिति विषये विशेषावधानं दत्तमस्ति । केवलसैद्धान्तिकज्ञानापेक्षया विद्यार्थिनामाचार-व्यवहार-विचारादिसम्बलितं चतुरस्रं व्यक्तित्वं वर्धेत इति पाठ्यक्रमस्यास्य प्रधानं लक्ष्यमस्ति ।

२. विषयानुगताः क्षमताः

माध्यमिकस्तरस्य नवमदशमकक्षयोः संस्कृतभाषाविषयमधीत्य विद्यार्थिनोऽधस्तनविषयेषु क्षमा भविष्यन्ति-

१. वर्ण-शब्द-वाक्यानां नियमेनोच्चारणे
२. संस्कृतभाषाभ्यसनेन संस्कृतवाङ्मयस्यानुशीलनाय जागरणप्रदर्शने
३. संस्कृतस्य गद्यपद्ययोर्यथानियमं पठने विषयबोधे च
४. नेपालीभाषायां मातृभाषायाञ्च बाहुल्येन प्रयुज्यमानानां संस्कृतशब्दानामभिज्ञानेनार्थानुकूलप्रयोगे
५. नैपालकसंस्कृतेर्वैशिष्ट्यमनुशील्य स्वसंस्कृतेः परिपालने
६. नेपालीभाषया मातृभाषया स्वसंस्कृत्या च सह संस्कृतस्य सम्बन्धान्वेषणे
७. उच्चशिक्षायां संस्कृतवाङ्मयस्याध्ययनाय योग्यतार्जने

८. भाषिकशिल्पार्जनपूर्वकं सदाचारस्य मौलिकविशेषतानाञ्च प्रस्तुतौ
९. सर्वविधेषु प्राकृतवस्तुषु प्राणिषु च समभावप्रदर्शने पर्यावरणसंरक्षणाय जागरणप्रदर्शने च
१०. नागरिककर्तव्यपरिपालनेन राष्ट्रभक्तिप्रदर्शने
११. दैनिकव्यवहारसम्पादनाय संस्कृतभाषायाः प्रयोगे

३. **कक्षागतशिक्षणोपलब्धयः,** कक्षा ११

श्रवणं भाषणञ्च

शिक्षणोपलब्धयः	**शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः**
१. वर्ण-पद-वाक्यानां यथाश्रुत्युच्चारणम्	१.१ वर्णान् श्रुत्वा शुद्धतयोच्चारणम् १.२ संस्कृतपदानामनूच्चारणम् १.३ पठितानामपठितानाञ्च वाक्यानां शुद्धोच्चारणम्
२. गद्यपद्यांशानामनुवाचनम्	२.१ श्रुतस्य गद्यांशस्य वाचनम् २.२ गद्यांशस्य नियमानुकूलं भाषणम् २.३ लयमनुसृत्य पद्यस्यानुवाचनम् २.४ पठितपद्यानां गति-यति-लयनिर्धारणेन गायनम्
३. लयसंयोजनेन श्रुतस्य गीतस्य गायनम्	३.१ लयानुशीलनेन गीतं श्रुत्वा प्रतिक्रियाभिव्यञ्जनम् ३.२ पाठस्थगीतस्य यथालयं गायनम् ३.३ गीतस्थपदानां लयानुकूलं वाचनम् ३.४ श्रुतस्य गीतस्य भावप्रकटनम्
४. पठितपदानामर्थानुकूलप्रयोगेण वाक्यनिर्माणम्	४.१ पठितपदानां सान्दर्भिकार्थप्रकटनम् ४.२ अर्थं श्रुत्वा पाठस्थशब्दानामन्वेषणम् ४.३ पदार्थाननुशील्य वाक्यार्थप्रकाशनम् ४.४ पठितपदानां वाक्येषु योजनम्
५. पठितविषयमाधृत्य प्रश्नोत्तरणम्	५.१ पठितविषयवस्त्वाधारेण प्रश्ननिर्माणम् ५.२ पठितेषु श्रुतेषु च विषयेषु जिज्ञासाभिव्यञ्जनम् ५.३ पठितविषयाधृतप्रश्नानामुत्तरणम्
६. क्रम-संरचनाबोधेन पाठस्थचरितानां परिचायनेन च श्रुत-पठितानुभूतविषयवस्तुनः सार-भावप्रकाशनम्	६.१ पठितस्य श्रुतस्यानुभूतस्य वा विषयवस्तुनः सारभावयोः कथनम् ६.२ निर्दिष्टविषयवस्तुनो विधागतसंरचनाभिव्यञ्जनम्

	६.३ पठितानां श्रुतानामनुभूतानाञ्च विषयवस्तूनां यथाक्रमं प्रस्तुतिः ६.४ पाठस्थचरितानां वैशिष्ट्यप्रकाशनेन परिचायनम्
७. परिचितविषयेषु सतर्कं मतोपस्थापनम्	७.१ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्यानुभूतस्य वा विषयवस्तुनः स्वशब्दैः प्रकटनम् ७.२ परिचितविषयस्य वर्णनम् ७.३ अनुभूतसमस्यायां स्वमतप्रकाशनम्
८. पाठस्थभाषातत्त्वानां सपरिचयं स्वरूपनिगदनम्	८.१ वर्णोच्चारणस्थानप्रयत्नानां भेदकथनम् ८.२ वर्णान् श्रुत्वा तेषां स्थानाभ्यन्तरप्रयत्न-बाह्यप्रयत्ननिगदनम् ८.३ पाठानुप्रयुक्तसन्धीनां सनामं नियमकथनम् ८.४ निर्धारितानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिकथनम् ८.५ पाठप्रयुक्तानां प्रेरणार्थकवाक्यानां निदर्शनम् ८.६ पठितानां स्त्रीत्वविशिष्टपदानां परिचायनम् ८.७ क्रियापदाधारेण पाठप्रयुक्तवाक्यानां कालनिर्धारणम् ८.८ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां निदर्शनम् ८.९ निर्दिष्टैः कृत्तद्धितप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानामभिव्यञ्जनम् ८.१० पाठस्थवाक्येषु प्रयुक्तानां पदानां कारकविभक्तिनिर्देशनम् ८.११ पाठे प्रयुक्तानि तत्पुरुषाव्ययीभावसमासनिष्पन्नपदानि परिचित्य तेषां विग्रहवाक्यकथनम्

पठनम्

शिक्षणोपलब्धयः	**शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः**
१. पद्यस्य गीतस्य च यथालयं वाचनम्	१.१ लयमनुसृत्य पद्यस्य पठनम् १.२ पद्यं पठित्वा यतिस्थलनिर्धारणम् १.३ लयावगमनेन गीतस्य पठनम् १.४ पठितस्य गीतस्य पद्यस्य च भावप्रकाशनम्
२. विषयावबोधेन निर्धारितगद्यांशस्य सस्वरं मौनं द्रुतं वा पठनम्	२.१ विरामादिचिह्नानां पालनेन गद्यांशस्य सस्वरं वाचनम् २.२ सन्धिस्थलानि निश्चित्य निर्धारितगद्यांशस्य पठनम् २.३ पदानां यथाविध्युच्चारणेन गद्यांशस्य द्रुतपठनम् २.४ पाठ्यवस्तूनां मौनपठनेन अज्ञातार्थानां पदानां सङ्कलनमर्थान्वेषणञ्च

	२.५ गद्यांशस्य मौनपठनेन तद्गतविषयप्रकाशनम् २.६ पाठ्यांशमधीत्य प्रमुखविषयाणां यथाक्रममुपस्थापनम् २.७ गद्यांशमधीत्य तस्य सारसन्देशकथनम्
३. साभिनयं संवादस्य पठनम्	३.१ संरचनागततत्त्वावबोधने संवादस्य पठनम् ३.२ सहपाठिभिः सह संवादस्य साभिनयं पठनम् ३.३. निर्धारितसंवादमधीत्य तद्गतविषयप्रकाशनम्
४. निर्दिष्टविषयवस्तूनां पठनेन प्रश्नोत्तरणम्	४.१ विषयवस्तून्यधीत्य तत्सम्बद्धप्रश्ननिर्माणम् ४.२ पठितस्य पाठस्य विषयवस्तूनां प्रकटनम् ४.३ निर्दिष्टविषयवस्तूनामध्ययनेन तत्सम्बद्धप्रश्नानामुत्तरणम् ४.४ पाठमधीत्य सारगर्भितवाक्यानां भावविस्तरणम्
५. पाठातिरिक्तसामग्रीः पठित्वा विषयवर्णनम्	५.१ पाठातिरिक्तानां निर्दिष्टसामग्रीणां पठनेन विषयप्रकाशनम् ५.२ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्य वा वस्तुनो विषयेऽभिव्यक्तिप्रकटनम् ५.३ पठितविषये स्वाभिमतप्रकटनम्
६. पाठगतभाषातत्त्वानामनुशीलनम्	६.१ वर्णोच्चारणस्थानप्रयत्नानां पठनम् ६.२ सोदाहरणं पाठानुप्रयुक्तसन्धिनियमानां पठनम् ६.३ निर्धारितानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिपठनम् ६.४ वाक्यानि पठित्वा प्रेरणार्थकवाक्यस्वरूपनिगदनम् ६.५ निर्दिष्टप्रत्ययैः स्त्रीत्वप्रक्रियायाः पठनेन पुंलिङ्गशब्दानां स्त्रीलिङ्गे परिवर्तनम् ६.६ क्रियापदाधारेण कालं निर्धार्य पाठप्रयुक्तवाक्यानां पठनम् ६.७ सार्थं पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां तन्निर्मितवाक्यानाञ्च पठनम् ६.८ पाठं पठित्वा निर्दिष्टैः कृत्तद्धितप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पदानां प्रकृतिप्रत्ययविभाजनम् ६.९ सोदाहरणं पाठप्रयुक्तानां कारकविभक्तिनियमानामध्ययनम् ६.१० विग्रहवाक्यपठनेन पाठप्रयुक्तानां तत्पुरुषाव्ययीभावसमासनिष्पन्नपदानामर्थनिर्धारणम्
७. पाठगतानामानुषङ्गिकविषयाणामध्ययनम्	७.१ नारीसम्मान-प्रकृतिपूजन-पौरस्त्यवाङ्मय-स्वास्थ्यरक्षासम्बद्धनिर्धारितसामग्रीः पठित्वा तासामनुशीलनम् ७.२ निर्धारितसामग्रीणां पठनेन सङ्ख्यावाचकशब्दैर्व्यवहरणम्

	७.३ निर्दिष्टसामग्रीरधीत्य संस्कृतभाषायाः पौरस्त्यवाङ्मयस्य नैपालकसंस्कृतिसभ्यतानां पौरस्त्यसंस्काराणाञ्च महत्त्वाख्यापनम् ७.४ निर्धारितविषयाणामध्ययनेन विशिष्टमहिमयुतानां स्थलानां चरितानाञ्च परिचायनम् ७.५ निर्दिष्टसामग्रीणां पठनेन संस्कृतेः परम्परायाश्च रक्षायै जागरणप्रदर्शनम् ७.६ निर्धारितसामग्र्या अध्ययनेन गुरुपरम्परायाः पुरुषार्थस्य सुशासनस्य च परिचायनम् ७.७ प्रदत्तसामग्रीः संपठ्य विकासवाद-दशावतारक्रमयोः आर्षाधुनिकसभ्यतयोश्च मिथस्तोलनम्

लेखनम्

शिक्षणोपलब्धयः	**शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः**
१. पदानां वाक्यानाञ्च शुद्धतया लेखनम्	१.१ पदानां वाक्यानाञ्च श्रुतलेखनम् १.२ पदानां वाक्यानाञ्च शुद्धतयानुलेखनम् १.३ अशुद्धिनिराकरणेन पदानां वाक्यानाञ्च लेखनम् १.४ पठितपदवाक्यानुच्छेदानां शुद्धलेखनम्
२. अर्थमनतिक्रम्य पठितपदानां वाक्येषु योजनम्	२.१ पठितपदानां पाठानुकूल्येनार्थापनम् २.२ पठितपदानां पर्यायान्वेषणं प्रयोगश्च २.३ अनेकार्थकपदानां प्रयोगप्रदर्शनम् २.४ विलोमपदं प्रतिष्ठाप्य विपरीतार्थे वाक्यपरिवर्तनम् २.५ पठितपदानां योजनेन वाक्यनिर्माणम्
३. अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नोत्तरणम्	३.१ सरलानुच्छेदाद् बोधप्रश्नानां निर्माणम् ३.२ निर्दिष्टानुच्छेदान्निर्मितानां प्रश्नानामुत्तरणम् ३.३ निर्दिष्टानुच्छेदस्य सारसङ्क्षेपलेखनम् ३.४ निर्दिष्टानुच्छेदतः प्रमुखविषयाणां सूत्रीकरणम्
४. पठितविषयमाधृत्य प्रश्ननिर्माणमुत्तरप्रदानञ्च	४.१ पठितविषयवस्तुन आधारेण प्रश्नोपस्थापनम् ४.२ प्रश्नार्थकपदैर्वाक्यस्थपदं प्रतिष्ठाप्य प्रश्ननिर्माणम् ४.३ प्रश्नप्रकृतिमभिज्ञाय तदनुकूलोत्तरप्रदानम्

	४.४ पाठसम्बद्धप्रश्नानामुत्तरलेखनम्
५. निर्दिष्टगद्यपद्यांशयोर्विषयप्रकाशनम्	५.१ पठितगद्यांशानां सार-सन्देशलेखनम् ५.२ पठितानां पद्यानां गीतानाञ्च सान्वयं भावार्थप्रकाशनम् ५.३ पाठगतसुभाषितानां भावस्य विशदीकरणम् ५.४ पाठगतचरितानां चारित्रिकवैशिष्ट्यप्रकाशनम् ५.५ सतर्कं पठितविषयवर्णनम् ५.६ पाठस्थविशिष्टवाक्यानां सप्रसङ्गं व्याख्यानम्
६. निर्दिष्टविषयेषु सर्जनात्मकलेखनम्	६.१ परिचितविषयाणां लिखितवर्णनम् ६.२ निर्दिष्टविषयमाधृत्य लघुकथालेखनम् ६.३ पद्यस्य संवादस्य च स्वशब्दैर्गद्ये रूपान्तरणम् ६.४ प्रदत्ततथ्याङ्कस्य पठितस्य चाधारेण जीवनवृत्तलेखनम् ६.५ निर्दिष्टविषये कार्यालयीयपत्रलेखनम् ६.६ पठितमनुभूतञ्च विषयमवलम्ब्यानुच्छेद-लघुप्रबन्धरचना ६.७ प्रदत्तविवरणमाधृत्य संवादलेखनम्
७. आनुषङ्गिकविषयमनुशील्य मौलिकलेखनम्	७.१ नारीसम्मान-प्रकृतिपूजन-पौरस्त्यवाङ्मय-स्वास्थ्यरक्षाविषयेषु निर्देशानुसारेण मौलिकलेखनम् ७.२ सङ्ख्यावाचकपदानां प्रयोगेण व्यावहारिकवाक्यलेखनम् ७.३ पौरस्त्यवाङ्मयस्य परिचायनेन नैपालकसंस्कृतिसभ्यतानां पौरस्त्यसंस्काराणाञ्च महत्त्वप्रकाशनम् ७.४ तुलसी-पिप्पलादिवनस्पतीनामार्द्रक-जीरक-हरिद्रादिवेशवाराणाञ्च वैज्ञानिकमहत्त्वाख्यापनम् ७.५ निर्धारितविषयाणामध्ययनेन विशिष्टमहिमयुतानां स्थलानां चरितानाञ्च परिचायनम् ७.६ निर्दिष्टायाः संस्कृतेः परम्परायाश्च रक्षणोपायप्रतिपादनम् ७.७ रामराज्यस्य शासनपद्धतिं परिचाय्य सुशासनस्य महत्त्वप्रकाशनम् ७.८ विकासवाद-दशावतारक्रमयोः आर्षाधुनिकसभ्यतयोश्च सम्बन्धनिरूपणम्

	७.९ निर्दिष्टप्रेरकव्यक्तिसम्बद्धसामग्रीराधृत्य पौरस्त्यशिक्षायां समभावोपपादनम् ७.१० निर्धारितसामग्र्याधारेण प्राकृतभाषास्वन्यभाषासु जैन-बौद्धदर्शनयोश्च संस्कृतस्य प्रभावान्वेषणेन संस्कृताध्ययनस्यावश्यकत्वप्रतिपादनम्
८. अनुवादः	८.१ पठितसंस्कृतवाक्यानां नेपालिभाषायामनुवादः ८.२ नेपालिभाषयाः सरलवाक्यानां संस्कृतेऽनुवादः ८.३ प्रदत्तस्य पठितानुच्छेदस्य नेपालिभाषायामनुवादः ८.४ नेपालिभाषायाः सरलवाक्यैर्निर्मितस्यानुच्छेदस्य संस्कृतेऽनुवादः
९. पाठानुप्रयुक्तभाषातत्त्वानां प्रयोगः	९.१ वर्णानां स्थानप्रयत्ननिर्धारणम् ९.२ प्रमुखसन्धिनियमानाधृत्य सन्धिविधानं सन्धिविच्छेदनञ्च ९.३ निर्धारितानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावल्याः प्रयोगः ९.४ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां वाक्येषु योजनम् ९.५ निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानां प्रकृतिप्रत्ययविच्छेदनं वाक्येषु प्रयोगश्च ९.६ पाठे प्रयुक्तानां कारकविभक्तीनां कालानां विध्याद्यर्थानाञ्च च यथानिर्देशं प्रयोगः ९.७ पठितानां वाक्यानां प्रेरणार्थे परिवर्तनम् ९.८ पाठे प्रयुक्तानां समस्तपदानां वाक्ये प्रयोगकौशलप्रदर्शनम् ।

कक्षा १२

श्रवणं भाषणञ्च

शिक्षणोपलब्धयः	**शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः**
१. वर्ण-पद-वाक्यानां श्रुत्यनुसारेणोच्चारणम्	१.१ वर्णान् श्रुत्वा शुद्धतयोच्चारणम् १.२ संस्कृतपदानामनूच्चारणम् १.३ पठितानामपठितानाञ्च वाक्यानां शुद्धोच्चारणम्
२. सस्वरं गद्यपद्यांशानां वाचनम्	२.१ श्रुतस्य गद्यांशस्य वाचनम् २.२ गद्यांशस्य नियमानुकूलं भाषणम्

	२.३ लयमनुसृत्य पद्यस्यानुवाचनम् २.४ पठितपद्यानां गति-यति-लयनिर्धारणेन गायनम्
३. लयनुशीलनेन श्रुतस्य गीतस्य गायनम्	३.१ लयानुशीलनेन गीतं श्रुत्वा प्रतिक्रियाभिव्यञ्जनम् ३.२ पाठस्थगीतस्य यथालयं गायनम् ३.३ गीतस्थपदानां लयानुकूलं वाचनम् ३.४ श्रुतस्य गीतस्य भावप्रकटनम्
४. अर्थमनुशील्य पठितपदानां प्रयोगेण वाक्यकथनम्	४.१ पठितपदानां सान्दर्भिकार्थप्रकटनम् ४.२ अर्थं श्रुत्वा पाठस्थशब्दानामन्वेषणम् ४.३ पदार्थाननुशील्य वाक्यार्थप्रकाशनम् ४.४ पठितपदानां वाक्येषु योजनम्
५. पठितविषये प्रश्नोत्तरणम्	५.१ पठितविषयवस्त्वाधारेण प्रश्ननिर्माणम् ५.२ पठितेषु श्रुतेषु च विषयेषु जिज्ञासाभिव्यञ्जनम् ५.३ पठितविषयाधृतप्रश्नानामुत्तरणम्
६. क्रम-संरचनाबधपूर्वकं पाठस्थचरितानां परिचायनं श्रुत-पठितानुभूतविषयवस्तुनः सार-भावप्रकाशनञ्च	६.१ पठितस्य श्रुतस्यानुभूतस्य वा विषयवस्तुनः सारभावयोः कथनम् ६.२ निर्दिष्टविषयवस्तुनो विधागतसंरचनाभिव्यञ्जनम् ६.३ पठितानां श्रुतानामनुभूतानाञ्च विषयवस्तूनां यथाक्रमं प्रस्तुतिः ६.४ पाठस्थचरितानां वैशिष्ट्यप्रकाशनेन परिचायनम्
७. परिचितविषयेषु तर्कोपस्थापनेन स्वमताभिव्यञ्जनम्	७.१ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्यानुभूतस्य वा विषयवस्तुनः स्वशब्दैः प्रकटनम् ७.२ परिचितविषयस्य वर्णनम् ७.३ अनुभूतसमस्यायां स्वमतप्रकाशनम्
८. पाठस्थभाषातत्त्वानां सोदाहरणं परिचायनम्	८.१ वर्णानां स्थानप्रयत्नानां भेदकथनम् ८.२ वर्णान् श्रुत्वा तेषां स्थानप्रयत्ननिगदनम् ८.३ पाठानुप्रयुक्तसन्धीनां सनामं नियमकथनम् ८.४ निर्धारितानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिकथनम् ८.५ पाठे प्रयुक्तानां वाक्यानां वाच्यनिदर्शनम् ८.६ पाठप्रयुक्तवाक्यानां कालनिर्धारणम् ८.७ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानामर्थनिदर्शनम् ८.८ निर्दिष्टैः कृत्तद्धितप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानां

	निदर्शनम् ८.९ पाठे प्रयुक्तानि समस्तपदानि परिचित्य तेषां विग्रहवाक्यकथनम्

पठनम्

शिक्षणोपलब्धयः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. लयसंयोजनेन पद्यस्य गीतस्य च वाचनम्	१.१ लयमनुसृत्य पद्यस्य पठनम् १.२ पद्यं पठित्वा यतिस्थलनिर्धारणम् १.३ लयावगमनेन गीतस्य पठनम् १.४ पठितस्य गीतस्य पद्यस्य च भावप्रकाशनम्
२. निर्धारितगद्यांशस्य विषयावबोधेन सस्वरं मौनं द्रुतं वा पठनम्	२.१ विरामादिचिह्नानां पालनेन गद्यांशस्य सस्वरं वाचनम् २.२ सन्धिस्थलानि निश्चित्य निर्धारितगद्यांशस्य पठनम् २.३ पदानां यथाविध्युच्चारणेन गद्यांशस्य द्रुतपठनम् २.४ पाठ्यवस्तूनां मौनपठनेन अज्ञातार्थानां पदानां सङ्कलनमर्थान्वेषणञ्च २.५ गद्यांशस्य मौनपठनेन तद्गतविषयप्रकाशनम् २.६ पाठ्यांशमधीत्य प्रमुखविषयाणां यथाक्रममुपस्थापनम् २.७ गद्यांशमधीत्य तस्य सारसन्देशकथनम्
३. संवादस्य साभिनयं पठनम्	३.१ संरचनागततत्त्वावबोधने संवादस्य पठनम् ३.२ सहपाठिभिः सह संवादस्य साभिनयं पठनम् ३.३. निर्धारितसंवादमधीत्य तद्गतविषयप्रकाशनम्
४. निर्धारितविषयवस्तूनामध्ययनेन प्रश्नोत्तरणम्	४.१ विषयवस्तून्यधीत्य तत्सम्बद्धप्रश्ननिर्माणम् ४.२ पठितस्य पाठस्य विषयवस्तूनां प्रकटनम् ४.३ निर्दिष्टविषयवस्तूनामध्ययनेन तत्सम्बद्धप्रश्नानामुत्तरणम् ४.४ पाठमधीत्य सारगर्भितवाक्यानां भावविस्तरणम्
५. पाठेतरसामग्रीरधीत्य विषयवर्णनम्	५.१ पाठातिरिक्तानां निर्दिष्टसामग्रीणां पठनेन विषयप्रकाशनम् ५.२ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्य वा वस्तुनो विषयेऽभिव्यक्तिप्रकटनम् ५.३ पठितविषये स्वाभिमतप्रकटनम्
६. भाषातत्त्वान्यनुशील्य पाठस्य पठनम्	६.१ वर्णानां स्थानप्रयत्नभेदानां स्पर्शादिसंज्ञानाञ्च पठनम् ६.२ सोदाहरणं पाठानुप्रयुक्तसन्धिनियमानां पठनम्

	६.३ निर्धारितानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिपठनम् ६.४ वाक्यानि पठित्वा तेषां वाच्यनिर्धारणम् ६.५ पाठप्रयुक्तवाक्यानां कालस्य विध्याद्यर्थस्य निश्चयनम् ६.६ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानामर्थनिर्धारणेन तन्निर्मितवाक्यानां पठनम् ६.७ पाठमधीत्य निर्दिष्टैः कृत्तद्धितप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पदानां प्रकृतिप्रत्ययविभाजनम् ६.८ विग्रहवाक्यपठनेन पाठप्रयुक्तानां समस्तपदानामर्थनिर्धारणम्
७. पाठगतानुषङ्गिकविषयाणामनुशीलनम्	७.१ नेतृधर्म-मानवधर्मौदार्यसम्बद्धनिर्धारितसामग्रीः पठित्वा तासामनुशीलनम् ७.२ निर्दिष्टसामग्रीरधीत्य परोपकारस्य दानस्य गुरोर्गुरुकुलस्य दीक्षाया उपवासस्य पशुपक्षिपूजनस्य योगासनस्य प्राणायामस्य महत्त्वकथनम् ७.३ निर्धारितसामग्रीणां पठनेन सङ्ख्यावाचकशब्दैर्व्यवहरणम् ७.४ निर्दिष्टसंस्कृतिपर्वसम्बद्धसामग्रीणां पठनेन तेषां परिचायनम् ७.५ निर्धारितसामग्रीणामध्ययनेन विशिष्टमहिमयुतानां स्थलानां चरितानाञ्च वैशिष्ट्यप्रतिपादनम् ७.६ पञ्चामृतपञ्चगव्ययोः परिचायकसामग्र्याः पठनेन गव्यानामौषधत्वप्रतिपादनम् ७.७ निर्दिष्टसामग्र्यध्ययनेन विद्यार्थिलक्षणस्य नागरिककर्तव्यस्य चानुशीलनम् ७.८ ज्योतिष-वास्तु-पुष्पकविमान-घटिकायन्त्र-सञ्जीवनी-गुरुत्वसिद्धान्तसम्बद्धसामग्रीः पठित्वा पौरस्त्यविज्ञानस्य परिचायनम् ७.९ प्रदत्तसामग्र्याधारेण विविधभाषाणां जननीत्वेन संस्कृतस्य महत्त्वप्रतिपादनम् ७.१० शक्तिमहिमप्रतिपादकसामग्र्या अध्ययनेन दुर्गा-लक्ष्मी-सरस्वतीनां शक्ति-धन-विद्याधिकारित्वनिरूपणम् ७.११ पठिताधारेण किरोहस्तरेखाविज्ञानस्य ज्योतिषकुण्डलीविज्ञानेन तोलनम्

लेखनम्

शिक्षणोपलब्धयः	**शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः**

१. पदवाक्यानुच्छेदानां शुद्धतया लेखनम्	१.१ पदानां वाक्यानाञ्च श्रुतलेखनम् १.२ पदानां वाक्यानाञ्च शुद्धतयानुलेखनम् १.३ अशुद्धिनिराकरणेन पदानां वाक्यानाञ्च लेखनम् १.४ पठितपदवाक्यानुच्छेदानां शुद्धलेखनम्
२. यथार्थं पठितपदानां वाक्येषु योजनम्	२.१ पठितपदानां पाठानुकूल्येनार्थापनम् २.२ पठितपदानां पर्यायान्वेषणं प्रयोगश्च २.३ अनेकार्थकपदानां प्रयोगप्रदर्शनम् २.४ विलोमपदं प्रतिष्ठाप्य विपरीतार्थे वाक्यपरिवर्तनम् २.५ पठितपदानां योजनेन वाक्यनिर्माणम्
३. प्रदत्तानुच्छेदतः प्रश्नोत्तरणम्	३.१ सरलानुच्छेदाद् बोधप्रश्नानां निर्माणम् ३.२ निर्दिष्टानुच्छेदान्निर्मितानां प्रश्नानामुत्तरणम् ३.३ निर्दिष्टानुच्छेदस्य सारसङ्क्षेपलेखनम् ३.४ निर्दिष्टानुच्छेदतः प्रमुखविषयाणां सूत्रीकरणम्
४. पठितविषयतः प्रश्नविधानमुत्तरलेखनञ्च	४.१ पठितविषयवस्तुन आधारेण प्रश्नोपस्थापनम् ४.२ प्रश्नार्थकपदैर्वाक्यस्थपदं प्रतिष्ठाप्य प्रश्ननिर्माणम् ४.३ प्रश्नप्रकृतिमभिज्ञाय तदनुकूलोत्तरप्रदानम् ४.४ पाठसम्बद्धप्रश्नानामुत्तरलेखनम्
५. गद्यपद्ययोरुपनिबद्धस्य पाठ्यांशस्य विषयप्रकाशनम्	५.१ पठितगद्यांशानां सार-सन्देशलेखनम् ५.२ पठितानां पद्यानां गीतानाञ्च सान्वयं भावार्थप्रकाशनम् ५.३ पाठगतसुभाषितानां भावस्य विशदीकरणम् ५.४ पाठगतचरितानां चारित्रिकवैशिष्ट्यप्रकाशनम् ५.५ सतर्कं पठितविषयवर्णनम् ५.६ पाठस्थविशिष्टवाक्यानां सप्रसङ्गं व्याख्यानम्
६. निर्दिष्टविषयेषु सर्जनात्मकलेखनम्	६.१ परिचितविषयाणां लिखितवर्णनम् ६.२ निर्दिष्टं विषयं परिवेशं चाधृत्य कथालेखनम् ६.३ पद्यस्य संवादस्य च स्वकीयैः शब्दैर्गद्ये लेखनम् ६.४ तथ्याङ्कान्वेषणेन विशिष्टव्यक्तेर्जीवनवृत्तलेखनम् ६.५ निर्दिष्टविषये व्यावहारिकपत्रलेखनम्

	६.६ स्वानुभूतिं प्रकटय्य यात्रावर्णनम् ६.७ निर्दिष्टविषये संवादलेखनम् ६.८ पठितमनुभूतञ्च विषयमवलम्ब्यानुच्छेदप्रबन्धरचना
७. आनुषङ्गिकविषयाणामनुशीलनेन मौलिकलेखनम्	७.१ नेतृधर्म-मानवधर्मौदार्यविषये निर्दिष्टलेखनम् ७.२ परोपकारस्य दानस्य गुरोर्गुरुकुलस्य दीक्षाया उपवासस्य पशुपक्षिपूजनस्य योगासनस्य प्राणायामस्य महत्त्वप्रकाशनम् ७.३ सङ्ख्यावाचकशब्दानां वाक्येषु प्रयोगः ७.४ निर्दिष्टसंस्कृतिपर्वणां परिचायनं महत्त्वलेखनञ्च ७.५ निर्दिष्टानां विशिष्टमहिमयुतानां स्थलानां चरितानाञ्च वैशिष्ट्यनिरूपणम् ७.६ पञ्चामृतपञ्चगव्ययोः परिचायनेन गव्यानामौषधत्वप्रतिपादनम् ७.७ विद्यार्थिनां नागरिकस्य च लक्षणस्य कर्तव्यस्य च वर्णनम् ७.८ ज्योतिष-वास्तु-पुष्पकविमान-घटिकायन्त्र-सञ्जीवनी-गुरुत्वसिद्धान्ताधारेण पौरस्त्यवाङ्मयस्य वैज्ञानिकपक्षोद्घाटनम् ७.९ विविधभाषाणां जननीत्वेन संस्कृतस्य महत्त्वप्रकाशनम् ७.१० दुर्गा-लक्ष्मी-सरस्वतीनां शक्ति-धन-विद्याधिकारित्वाख्यापनम् ७.११ किरोहस्तरेखाविज्ञानस्य ज्योतिषकुण्डलीविज्ञानेन सह सम्बन्धान्वेषणम् ७.१२ कुलगुरोः परिचायनेनाचार्याध्यापकयोः पार्थक्यप्रदर्शनम्
८. अनुवादः	८.१ पठितसंस्कृतवाक्यानां नेपालिभाषायामनुवादः ८.२ नेपालिभाषयाः सरलवाक्यानां संस्कृतेऽनुवादः ८.३ प्रदत्तस्य पठितानुच्छेदस्य नेपालिभाषायामनुवादः ८.४ नेपालिभाषायाः सरलवाक्यैर्निर्मितस्यानुच्छेदस्य संस्कृतेऽनुवादः
९. पाठानुप्रयुक्तानां भाषातत्त्वानां प्रयोगः	९.१ वर्णानां स्पर्शादिसंज्ञाबोधपुरःसरं स्थानप्रयत्ननिर्धारणम् ९.२ प्रमुखसन्धिनियमानाधृत्य सन्धिविधानं सन्धिविच्छेदनञ्च ९.३ निर्धारितानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिप्रयोगः ९.४ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां वाक्येषु योजनम् ९.५ निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानां प्रकृतिप्रत्ययविच्छेदनं वाक्येषु प्रयोगश्च ९.६ पठिताधारेण प्रदत्तवाक्यानां वाच्यपरिवर्तनम्

	९.७ पाठे प्रयुक्तानां समस्तपदानां विग्रहप्रदर्शनं वाक्ये प्रयोगश्च । ९.८ कालस्य विध्याद्यर्थस्य चाधारेण निर्दिष्टवाक्यानां परिवर्तनम्

४. विषयक्षेत्रं क्रमश्च

कक्षा ११

क्र.सं	**विधा**	**विषयक्षेत्रम्**	**आनुषङ्गिक-विषयविस्तारः**	**योग्यताविस्तारः**	**अनुप्रयुक्तव्याकरणम्**	**कार्यघण्टा**	**पूर्णाङ्काः**
१	कविता	सांस्कृतिकी	प्रकृतिमहिमा	लयबोधः, प्रकृतिपूजायाः परम्परा, गोवर्धनपर्वतस्य पूजा-प्रसङ्गः, तुलसीपिप्पलादीनां वैज्ञानिकं महत्त्वम्	वर्णस्थानप्रयत्नौ	१०	६
२	नाट्यांशः	चारित्रिकः	अभिज्ञानशाकुन्तलस्यांशः	लघुत्रय्या बृहत्त्रय्याः प्रस्थानत्रय्याश्च परिचयः, कविपरिचयः, संस्कृतनाट्यपरम्परा, नाट्यभेदः	आत्मनेपदिनां धातूनां भविष्यत्कालप्रयोगः,	१०	६
३	प्रबन्धः	स्वास्थ्यसम्बद्धः	आयुर्वेदपरिचयः	औषधवनस्पतीनां परिचयः, स्वस्थतायै नेपालिव्यञ्जनपाके प्रयुज्यमानानां हरिद्रार्द्रकजीरकादीनां महत्त्वम् (मसला), महादेवेन अश्विनीकुमाराभ्याञ्च शल्यक्रिया	प्रेरणार्थकप्रयोगः	१३	९
४	कथा	वैचारिकी	गौतमबुद्धस्य विचार-प्रधाना घटना	त्रिपिटकजातककथयोः परिचयः, प्राकृतभाषास्वमन्यभाषासु च संस्कृतस्य प्रभावः, जैनबौद्धदर्शनयोर्बोधार्थं संस्कृतस्य ज्ञानापेक्षा, अवधीसंस्कृतिः, बौद्धतन्त्रस्य परम्परा	शतृशानच्प्रत्ययप्रयोगः,	१३	९
५	मन्त्राः	वैदिकाः (स्वस्तिवाचनसम्बद्धाः)	ब्रह्माण्डस्य मङ्गलकामना (विधर्मीको पनि कल्याणको कामना गर्ने परम्परालाई राख्नुपर्ने)	शिक्षायां सर्ववर्णानाम् अधिकारस्येतिहासः - सन्तरविदासस्य स्वामिप्रपन्नाचार्यस्य च प्रसङ्गः, विश्वामित्रस्य ब्रह्मर्षित्वम्	तरप्तमप्प्रत्ययप्रयोगः,	१५	९
६	कविता	प्रेमविषयसम्बद्धा	भागवतस्य उद्धवगोपीसंवादस्य	श्रीमद्भागवतपुराणस्य परिचयः, महाभारतस्य बृहद्ग्रन्थत्वप्रतिपादनम्,	ण्वुल्प्रत्ययप्रयोगः, टाप्प्रत्ययप्रयोगः	१०	६

			प्रसङ्गः	शृङ्गारपद्यम्, कालिदासस्य गेटेप्रशंसितं पद्यम्			
७	संवादः	नारीसम्मानविषयकः	कुमारीपूजा	सृष्टिसञ्चालिकारूपेण नारीणां चित्रणम्, नारीसम्मानविषयको मनुस्मृतिश्लोकः, गार्गीमैत्रेयीकात्यायनीनां प्रसङ्गः, नेवारसंस्कृतिः, विजयादशमी, गुभाजुतन्त्रपरम्परा	ण्यत्-ङीप्प्रत्ययप्रयोगः	१०	६
८	प्रबन्धः	सभ्यताविषयकः	नेपाले सभ्यताया विकासः, कोशीगण्डकीकर्णाली-सभ्यता	आर्षसभ्यतायाः विज्ञानसम्मतया सभ्यतया सह तुलना, विकासवादस्य दशावताराणाञ्च प्रसङ्गः	तत्पुरुषसमासः	१०	६
९	कथा	आदर्शप्रधाना	कौत्सवरतन्तुरघु-प्रसङ्गः	चतुर्विधपुरुषार्थपरिचयः, गुरुदक्षिणायाः परम्परा, राजनीतिः, रामराज्यम्	नान्तपुँल्लिङ्गशब्द-प्रयोगः	१०	६
१०	पत्रम्	व्यावहारिकम्	श्रद्धाञ्जलिः, समवेदना च	सनातनपरम्परायां मृत्युसंस्कारस्य भेदाः, दाहसंस्कारस्य वैज्ञानिकमहत्त्वम्, पञ्चमहाभूतेषु स्थूलशरीरस्य लयः, कर्मसु भोजनसमये च श्वेतवस्त्रधारणस्य च महत्त्वम्	नान्तनपुंसकलिङ्ग-शब्दप्रयोगः	१०	६
११	गानम्	सांस्कृतिकम्	संस्कृतभजनम्	नेपाले प्रचलितानां ख्यालीचुट्कादिभजनानां परिचयः, विवाहेषु श्लोक(सिलोक)संस्कृतिः, नैपालकवाद्यानां परिचयः	अव्ययीभावसमासः	१०	६
सैद्धान्तिकाभ्यासः						१२०	७५
प्रयोगाभ्यासः						४०	२५
योगः						१६०	१००

कक्षा १२

क.सं	विधा	क्षेत्रम्	आनुषङ्गिक-विषयविस्तारः	योग्यताविस्तारः	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	कार्यघण्टा	पूर्णाङ्काः
१	कविता	आचारसम्बद्धा	गुरुमहिमा	गुरुपरम्परा, गुरोः शास्त्रीयमहत्त्वम्, दीक्षाया महत्त्वम्, गुरुकुलपरम्परा, कुलगुरुपरिचयः, आचार्याध्यापकयोर्भेदः	वर्णप्राणत्वघोषत्वे	१०	६
२	संवादः	सांस्कृतिकः	जितियापर्व	थारुसंस्कृतिः, माघीपर्वणि रामसम्बद्धलीलानृत्य-प्रदर्शनम्, यादवसंस्कृतिः	आत्मनेपदिधातूनां भूतकालप्रयोगः	१०	६
३	प्रबन्धः	स्वास्थ्यसम्बद्धः	योगः	कोभिडप्रसङ्गः, स्वस्थशरीराय उपवासः, प्राणायामप्रकारः, योगासनपरिचयः, गव्यानामौषधत्वम्, पञ्चामृतपञ्चगव्ययोः परिचयः	तृच्त्रल्प्रत्ययशब्दप्रयोगः	१३	९
४	कथा	सांस्कृतिकी	गौरापर्व	पशुपक्षिणां पूजनम्, मैथिलसंस्कृतिः, विद्यापतिपरिचयः, नेपालस्य विभिन्नमन्दिरेषु विविधजातीनां पौरोहित्यम्	द्वन्द्वसमासः द्विगुसमासश्च	१०	६
५	कविता	नैतिकी	नीतिपद्यानि	नागरिककर्तव्यम्, विद्यार्थिलक्षणम्, उदारजीवनम् (शुक्राचार्येण देवगुरुपुत्रस्य शिष्यत्वेन स्वीकरणम्), नेतृधर्मः, मानवधर्मः	सान्तनपुंसकलिङ्गशब्द-प्रयोगः	१०	६
६	जीवनी	वैज्ञानिकी	वैज्ञानिकभारद्वाजः	पूर्वीयग्रन्थेषु गुरुत्वचर्चा, पुष्पकविमानपरिचयः, घटिकायन्त्रपरिचयः, सञ्जीवनीप्रसङ्गः	त्वतल्प्रत्ययप्रयोगः	१०	६
७	यात्रावर्णनम्	प्राकृतिकम्	दोलखाभीमसेन-कालिञ्चोकदेवीदर्शनम्	नेपालस्य चतुर्णां धार्मिकक्षेत्राणां पौराणिकं महत्त्वम्, पिण्डेश्वरनामकरणम्, ह्लोसारपर्व	वर्तमानकाले कर्मवाच्यप्रयोगः	१३	९

८	प्रबन्धः	गणितविषयकः	वैदिकगणितम्	एकतः खर्बान्तानां सङ्ख्याशब्दाः, ज्योतिषभेदौ, सूर्यपृथिव्योः दूरत्वविषये वेदप्रमाणम्, किरोनामकस्य पाश्चात्यविदुषः हस्तरेखाविज्ञानेन सह पूर्वीयकुण्डलीविज्ञानस्य तुलना	कर्मधारयसमासः, भविष्यत्काले कर्मवाच्यप्रयोगः	१४	९
९	कथा	ऐतिहासिकी	महीन्द्रमल्लस्य कथा	शङ्खधरशाख्वापरिचयः, नेपालसंवतः स्थापना, संस्कृतादन्यभाषाणामुत्पत्तिः, सामान्यवास्तुविचारः	इनिणिनिप्रत्ययप्रयोगः	१०	६
१०	पत्रम्	व्यावहारिकम्	प्रशंसापत्रम्	परोपकारमहत्त्वम्, दानमहत्त्वम्, बलिकर्णयोः प्रसङ्गः (कर्णस्य सूतोद्धारप्रसङ्गः), व्यासवचनम्, भुर्जपत्र-ताडपत्रपरिचयः	बहुव्रीहिसमासः, भूतकाले कर्मवाच्यप्रयोगः	१०	६
११	गीतम्	गानम्	मातृमहत्त्वम्	दुर्गालक्ष्मीसरस्वतीनां शक्तिविद्याधनाधिकारित्वम्, देव्यपराधक्षमापनस्तोत्रस्य पद्यद्वयम्, आद्यशङ्कराचार्यपरिचयः, सामवेदस्य सङ्गीतजनकत्वम्	मतुप्-ठक्प्रत्ययप्रयोगः	१०	६
सैद्धान्तिकाभ्यासः						१२०	७५
प्रयोगाभ्यासः						४०	२५
योगः						१६०	१००

५. प्रयोगात्मककार्यं परियोजनाकार्यञ्च

कक्षा ११		कक्षा १२	
विषयक्षेत्राणि	शिक्षणघण्टा	विषयक्षेत्राणि	शिक्षणघण्टा
सामाजिकोत्सवेषु ऐतिहासिकसंस्कृतग्रन्थानां पद्यानां गतियतिलयसंयोजनेन गायनम्	१०	प्रसिद्धानां संस्कृतग्रन्थकाराणां जन्मजयन्त्याद्यवसरेषु तद् ग्रन्थांशानां भावानुकुल्येन वाचनम्	१०
प्राचीनार्वाचीनानां विशिष्टजनानां वस्तूनां वा विषये अन्विष्य तद्विषयिणी प्रस्तुतिः	१०	दैनिकव्यवहारे प्रयुक्तानां संस्कृतशब्दानां लिङ्गाधारेण विभजनपूर्वकं तालिकानिर्माणम्	१०
पुस्तकालये गत्वा अध्ययनेन तत्राधीतानां विषयवस्तूनां स्वशैल्या प्रस्तवनम्	१०	संस्कृतभाषायामुद्घोषणसमाचार-वाचनादिकार्यसम्पादनम्	१०
अन्तर्जाले संस्कृतपत्रिकासु च प्रकाशितानि विषयवस्तूनि अन्विष्य प्रस्तुतिः	१०	संस्कृतसामग्रीभ्यः कर्तृकर्मभाववाच्यप्रयुक्तानि वाक्यानि अन्विष्य सपरिचयं प्रस्तुतिः	१०
योगः	४०	योगः	४०

६. शिक्षणसञ्चालनप्रक्रिया

शिक्षकैः छात्राणां भाषिकक्षमतायाः प्रवर्धनाय शिक्षणसामग्र्याधारिताः तत्सम्बद्धास्तदतिरिक्ताश्च कार्यक्रमाः संयोजनीयाः । यतो हि छात्राणां वैयक्तिकक्षमताभिवर्धनाय भाषिकशिल्पविकासपरः कार्यकलापोऽपेक्षितो भवति । छात्रेभ्यो नवीनज्ञानाभिमुखस्य शिक्षणस्य अवसरप्रदानेन शिक्षकैः पृष्ठपोषणञ्च कार्यम् । शब्दभाण्डागारस्य ज्ञानस्याभिवृद्धये अधिकाधिकसन्दर्भसामग्रीणाम् अध्ययनाय छात्राः प्रेरणीयाः । तदर्थं छात्रकेन्द्रितो शिक्षणविधिश्च अपेक्षितः ।

पाठशिक्षणक्रमे पाठयिष्यमाणेन पाठेन सम्बद्धानां विषयवस्तूनां सामान्यतः सङ्केतं कृत्वा तद्विषयेऽनुभवपूर्वज्ञानादिप्रस्तुतये छात्राः प्रेरणीयाः । तत्र कक्षायां पाठसम्बद्धानां कथासन्दर्भगतानां वा विषयाणां श्रावणेन छात्रमनःसु पाठविषयिणी जिज्ञासा समुत्पादनीया । अनुभवश्रावण-प्रश्नोत्तर-विमर्शादिमाध्यमेन छात्रेषु रुचिं समुत्पाद्यैव पाठारम्भः करणीयः ।

यथा शिक्षणं प्रभावकारि स्यात्तथा कक्षा व्यवस्थापनीया । कक्षायां शिक्षणसामग्रीणां व्यवस्थापनेन कक्षायाः सज्जता सम्पादनीया । पाठ्यवस्तुभिः सम्बद्धानां सामग्रीणां भित्तौ श्लेषणम्, वस्तुधान्यां स्थापनम्, सूचनपट्टादिषु योजनञ्च कर्तव्यम् । गणितीयतथ्यानाम्, प्रयोगात्मकविषयाणां सामग्रीणाम्, भाषाविषयाणां शब्दादिसूचीनाञ्च व्यवस्थापनेन कक्षा सज्जीकरणीया । एतेन कक्षाव्यवस्थापनेन कक्षाया अवस्थितिः शिक्षणानुकूला भवति ।

कक्षाशिक्षणे शिक्षक एकाकिभाषणात्मकं विधिं नावलम्बयेत् । तत्र सामूहिककार्यकलापमाध्यमेन छात्राणां शिक्षणं प्रभावकारि भवति । शिक्षकः केवलं स्वाभ्यस्तविषयाणां प्रकाशको न भूत्वा छात्राणामन्तर्निहितज्ञानस्य च समुद्बोधको भवेत् । छात्रपक्षत एव पाठ्यवस्तुपरिचर्यायै पर्याप्तावसरस्य कक्षापर्यावरणं निर्मेयम् । एतेन शिक्षणस्य सहजीकरणं भवति ।

शिक्षणसामग्रीणां प्रयोगः शिक्षणकाले वैविध्येन भवति । तत्र सम्मार्जनी-श्वेतफलक-वर्णलेखन्यादीनां दैनिकरूपेण प्रयोगार्हवस्तूनां प्रयोगमन्तरापि अन्याश्च विषयसम्बद्धाः पाठसन्दर्भगताः सामग्र्यश्च भवन्ति । तेषां यथाशक्यमाधिक्येन प्रयोगः छात्रेभ्यो विषयबोधार्थं सम्यक् उपकारी सेत्स्यति ।

छात्राणां ग्रहणक्षमतायाः स्तरस्य चाधारेण शिक्षणविधेरुपयोगः शिक्षकैः करणीयः । छात्रेषु अपेक्षितं कौशलम्, ज्ञानम्, पाठ्यक्रमोचितं कार्यान्वयनं कर्तुञ्च शिक्षकाः शिक्षणसहजीकरणस्य अग्रे निर्दिष्टाः प्रक्रिया आलम्बितुं शक्नुवन्ति ।

(क) प्रयोगविधिः

सम्प्रेषणात्मकविधिना भाषायाः अभ्यासोऽपि शिक्षणसहजीकरणस्यैव एका प्रक्रिया अस्ति । एतदर्थं विविधेषु सन्दर्भेषु प्रयोज्यानां संवादादीनामभ्यासोऽपेक्ष्यते । विविधं परिवेशम्, सन्दर्भञ्च उद्भाव्य तदनुकूलो भाषिककार्यकलापः समायोजनीयो भवति । एतादृशे भाषिककार्यकलापे शिक्षकस्य सहावस्थित्या सह साहाय्यञ्च छात्रेभ्योऽपेक्षितं भवति । सन्दर्भेऽस्मिन् शिक्षकेण छात्रेभ्यः प्रयोज्यानां परिस्थित्यनुसारेण नैकनवीनशब्दानां बोधार्थमवसरः प्रदेयः ।

तथैव शिक्षकाः छात्राणां भाषिकशिल्पविकासाय पाठान्तर्गतानां तदतिरिक्तनाञ्च भाषाप्रयोगोदाहरणानामभ्यासं कक्षायां कारयेयुः । व्याकरणनियमावलम्बिनं भाषाप्रयोगमाधृत्य प्रस्तुतिः, सामूहिकाभ्यासः, आकृतिनिर्माणम्, लेखनाभ्यासः, अनुच्छेदादिरचना, पाठ्यवाचनञ्चेत्यादीनां विधीनां प्रयोगेण छात्राणां भाषाप्रयोगक्षमता वृद्धिं यास्यति ।

(ख) प्रदर्शनविधिः

छात्राणां भाषिकस्तराभिवृद्धये प्रदर्शनात्मको विधिरत्यन्तं प्रभावकारि भवति । तत्र छात्रान् चित्राणि यथासम्भवं श्रव्यदृश्यसामग्रीश्च प्रदर्श्य शिक्षणं कर्तव्यम् । सामग्रीणां प्रदर्शनानन्तरं प्रदर्शितसामग्रीमाधृत्य वार्तालापेन ज्ञानं सुदृढं सम्पद्यते । सामग्रीणां प्रदर्शनानन्तरं प्रश्नोत्तरकार्यकलापश्च अपेक्षितो भवति ।

(ग) प्रश्नोत्तरविधिः

विषयवस्तुबोधार्थं छात्राणां मध्ये प्रश्नोत्तरात्मकः कार्यकलापः सञ्चालनीयः । तत्र केचन पाठ्यविषयमाधृत्य प्रश्नान् उपस्थापयन्ति, केचन छात्राश्च उत्तरं यच्छन्ति । एतादृशे कार्यकलापे श्रवणभाषणशिल्पयोरुपयोगो भवति । कार्यकलापेऽस्मिन् पाठगतान् सन्दर्भान्, कथांशान्, पद्यांशान्, विषयवस्तु च उद्भाव्य प्रश्नोत्तरक्रिया प्रचाल्यते । एतेन पाठ्यवस्तुनः शिक्षणे सहजीकरणं भवति ।

(घ) अभिनयविधिः

भाषिकक्षमतावर्धनाय पाठगतानां संवादानां पात्रत्वं छात्रेषु परिकल्प्य अभिनयं कारयितुं शक्यते । संवादाभिनयेन छात्राणां परस्परं स्वतन्त्रतया संवादेन वा शिक्षणं सहजं करणीयम् । नाटकीयशैल्या संवादविधानेन छात्राः साभिनयं संलपितुं प्रभवन्ति । छात्राणां सामूहिकप्रस्तुत्यनन्तरं शिक्षकात् प्राप्ता मूल्याङ्कनप्रतिक्रिया च छात्राणां भाषाप्रयोगात्मकं कौशलं परिपोषयति ।

(ङ) विमर्शविधिः

पाठ्यवस्तु आधृत्य कक्षायां छात्रशिक्षकाणां मध्ये सामूहिको विमर्शो व्यवस्थापनीयः । भाषिककार्यकलापे स्वपठनम्, युगलपठनम्, समूहपठनञ्च कारयित्वा

उच्चारणाद्यभ्यासविषये च सामूहिकरूपेण विमर्शनीयम् । सन्दर्भेऽस्मिन् छात्रशिक्षकाणां मिथः संवादः, कथावाचनम्, घटनावर्णनम्, कथासन्देशकथनम्, दैनिकीवर्णनमित्यादिः कार्यकलापः भवितुं शक्नोति ।

७. मूल्याङ्कनप्रक्रिया

विद्यार्थिनां शिक्षणोपलब्धिं सुनिश्चेतुं निर्माणात्मकं निर्णयात्मकञ्चोभयप्रकारकमेव मूल्याङ्कनं विधातव्यं भवति । विद्यार्थिनां शिक्षणोपलब्धे, सुधाराय कक्षाशिक्षणस्यैव क्रमे कक्षाकार्य-परियोजनाकार्य-प्रस्तुतीकरणोपलब्धिपरीक्षासदृशान् क्रियाकलपान् कारयित्वा सैद्धान्तिकज्ञानशिल्पयो-रवाप्तिरावश्यकी । एतत्कार्यस्य प्रभावकारिरूपेण क्रियान्वयनाय, विद्यार्थिनां शिक्षणस्तरस्य सुधाराय च सहजीकरणक्रियाकलापस्य अभिन्नाङ्गस्य रूपेण निर्माणात्मकमूल्याङ्कनमुपयोक्तव्यम् । निर्माणात्मकमूल्याङ्कनस्य शिक्षणोपलब्धेर्निश्चितभारो निर्णयात्मकमूल्याङ्कनेऽपि संयोज्यते ।

पाठ्यक्रमेण निर्धारितस्योद्देश्यस्यानुरूपं विद्यार्थिनो ज्ञान-शिल्पाभिवृत्तीः प्राप्नुवन्नवेति विषयस्यान्वेषकं महत्त्वपूर्णं संयन्त्रं मूल्याङ्कनं भवति । विद्यार्थिनां मूल्याङ्कनं शिक्षणोपलब्धीर्ध्यात्वा सक्षमतां शिक्षणोपलब्धीनाञ्चानुरूपं शिक्षणस्य सर्वान् स्तरान् समाविश्य विधातव्यम् । आन्तरिकबाह्यमूल्याङ्कनयोर्माध्यमेन एतस्य विषयस्य मूल्याङ्कनं विधीयते । मूल्याङ्कनस्य समग्रभारतः पञ्चविंशतिप्रतिशतमान्तरिकं पञ्चसप्ततिप्रतिशतं बाह्यञ्च मूल्याङ्कनं विधीयेते । एवमेव बाह्यमूल्याङ्कनस्यान्तर्गतं लिखितपरीक्षा सञ्चाल्यते । विद्यार्थीमूल्याङ्कनस्यान्तर्गतं निर्माणात्मकं निर्णयात्मकञ्च मूल्याङ्कनं पद्धतिद्वयेनैव क्रियते । अस्य विषयस्य पाठ्यक्रमे समाविष्टानां स्तरगतसक्षमतानाम्, कक्षागतशिक्षणेपलब्धीनाम्, तासां विषयवस्तूनाम्, तैस्सह सम्बद्धस्य शिल्पस्य, शिक्षण सहभागितायाः शिक्षणसक्रियतायाश्चाधारेषु विद्यार्थिनां शिक्षणस्य मूल्याङ्कनं विधातव्यम् ।

अस्य स्तरस्य विद्यार्थिनां मूल्याङ्कनमक्षराङ्कनपद्धत्या विधीयते । मूल्याङ्कने निर्माणात्मिका निर्णयात्मिका च प्रक्रिया अवलम्ब्यते । छात्राणां स्तरगतसामर्थ्योपलब्धये विधातव्यैरध्ययनभ्रमण-घटनावलोकन-सर्जनकार्य-वैयक्तिकसामूहिकविमर्शन-लिखितपरीक्षा-प्रत्युत्पन्नमतिप्रदर्शन-प्रश्नोत्तरण-कक्षाकार्यपरीक्षण-भाषिकव्यवहारप्रभृति-कार्यै-र्निर्माणात्मकं मूल्याङ्कनं विधीयते येन अविच्छिन्नं मूल्याङ्कनं सम्पद्यते । स्तरगतसामर्थ्योपलब्धये कक्षागतसामर्थ्योपलब्धये च शैक्षिकसत्रस्यान्तेऽन्तिमपरीक्षाया माध्यमेन निर्णयात्मकमूल्याङ्कनं सम्पाद्यते । विद्यार्थिषु पाठ्यवस्तुबोधादर्शचरित्रनिर्माण-मानवीयमूल्यावलम्बन-पर्यावरणसंरक्षण-भाषिकशिल्पार्जनप्रभृतिविषयाणां विकासो मूल्याङ्कनस्य मूलाधारो मन्यते ।

मूल्याङ्कनप्रक्रियां विश्वसनीयां विधिसम्मताञ्च सम्पाद्य एकरूपतामानेतुं स्थानीय-प्रादेशिक-राष्ट्रियस्तरेषु बाह्यसार्वजनिकपरीक्षणविधौ सर्वेषु विषयेषु आन्तरं बाह्यं च मूल्याङ्कनं विधीयते । सार्वजनिकपरीक्षणे प्रतिविषयं प्रतिशतं पञ्चविंशत्यङ्कानां कृते आन्तरं परीक्षणम्, प्रतिशतं पञ्चसप्तत्यङ्कानां कृते बाह्यं परीक्षणञ्च विधीयते । आन्तरं मूल्याङ्कनं सम्बद्धविद्यालयस्य

शिक्षकेण विधातव्यम् । शिक्षणप्रक्रियया सहैव विषयवस्तुसम्बद्धं मूल्याङ्कनं नैरन्तर्येण विधेयम् । तत्र शिक्षणोपलब्धिः क्रमशः औपचारिकरूपेण अनौपचारिकरूपेण च परिमापनीया । शिक्षणसहजीकरणस्य क्रमे विद्यार्थिभिरधिगतानां ज्ञानशिल्पप्रयोगोच्चदक्षतासम्बद्धपक्षाणां मूल्याङ्कनञ्च अनिवार्यतया विधेयम् ।

(क) आन्तरं मूल्याङ्कनम्

शिक्षणसहजीकरणप्रक्रियया कक्षागतशिक्षणेन सहैव छात्राणामान्तरं निर्माणात्मकं वा मूल्याङ्कनमपि कर्तव्यम् । संस्कृतभाषायाः व्याकरणस्य च शिक्षणक्रमे छात्राणां निर्माणात्मकमूल्याङ्कनाय अधोऽङ्किता विधयोऽवलम्बयितुं शक्यन्ते-

- लिखितप्रश्नोत्तरमाध्यमेन
- मौखिकप्रश्नोत्तरमाध्यमेन
- छात्राणां परस्परविचारविमर्शमाध्यमेन

अत्र क्रमे कक्षाध्यापकेन विधागतलेखनाय सिर्जनात्मकलेखनाय च प्रेरणम्, सूत्रोच्चारणाय सूत्रार्थापनाय च प्रेरणम्, सूत्रार्थावबोधनम्, उदाहरणेषु सूत्रप्रवर्तननिदर्शनम्, उदाहरणेषु प्रत्युदाहरणेषु च पार्थक्यबोधनाय प्रश्नोत्तराणि, सामूहिकी चर्चा, समूहविभाजनं कृत्वा समस्यायाः समाधानम्, नवीनोदाहरणचयनाभ्यासः, रूपावलिसञ्चालनाय कथनम्, रूपसिद्धिप्रक्रियालेखनाय प्रेरणम्, समासे लौकिकालौकिकविग्रहप्रदर्शनाय कथनम्, तिङन्ते समानप्रकृतिकानां धातूनां रूपावलिसञ्चालनाय प्रेरणादिकं कार्यम् ।

अधोलिखिताधारेणान्तरमूल्याङ्कनं कर्तव्यम् :

क्र.सं.	क्षेत्रम्	अङ्कभारः
१.	शिक्षणसहभागिता	३
२.	कक्षाकार्यं परियोजनाकार्यं वा	६
३.	विषयवस्तुगतं मूल्याङ्कनम्	१०
४.	त्रैमासिकपरीक्षा	६
योगः		२५

(ख) बाह्यमूल्याङ्कनम्

निर्णयात्मके बाह्ये वा मूल्याङ्कने पाठ्यक्रमे निर्धारितोद्देश्यानुरूपं छात्रैः ज्ञानम्, शिल्पमधिगतं नवेति सम्परीक्ष्य तदनुसारेण छात्राणामुत्तीर्णत्वमनुत्तीर्णत्वं वा निर्णीयते । एतादृशं मूल्याङ्कनमावधिकं भवति । शैक्षिकसत्रस्यान्त एतद् मूल्याङ्कनं विधीयते ।

विशिष्टीकरणतालिका

कक्षा : ११ **पूर्णाङ्काः ७५**

समयः घण्टात्रयम्

क्र. स.	**विषयक्षेत्रम् (पठनं लेखनञ्च)**	**प्रश्नप्रकृतिः**	**ज्ञानम्**			**बोधः**			**शिल्पम्**			**उच्चदक्षता**			**प्रष्टव्याः प्रश्न सङ्ख्याः**	**अङ्क भारः**	**स्पष्टीकरणम्**
			क	**ख**	**ग**	**क**	**ख**	**ग**	**क**	**ख**	**ग**	**क**	**ख**	**ग**			
१.	गद्यम्	ज्ञान-बोध-प्रयोगोच्च-दक्षतात्मिका	३	-	-	३	-	-	-	१५	-	-	-	१६	११	३७	**ज्ञानबोध**क्षेत्रतः- पठितगद्यांशाद् एकपदेन उत्तरलेखनार्थं द्वौ प्रश्नौ । (१ अङ्कः) एकवाक्येन उत्तरलेखनार्थञ्च द्वौ प्रश्नौ । (२ अङ्कौ) अपठितगद्यांशाद् एकपदेन उत्तरलेखनार्थं द्वौ प्रश्नौ । (१ अङ्कः) एकवाक्येन उत्तरलेखनार्थञ्च द्वौ प्रश्नौ । (२ अङ्कौ) **शिल्प**क्षेत्रतः- पत्ररचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः (रिक्तस्थानपूर्तिः) । (५ अङ्काः) संवादरचनासम्बद्धः (संलापपूर्तिः) कथारचनासम्बद्धो वा एकः प्रश्नः (घटनासंयोजनम्) । (५ अङ्काः) दैनिकीसम्बद्धो जीवनवृत्तसम्बद्धो वा एकः प्रश्नः (क्रमयोजनम्) । (५ अङ्काः) **उच्चदक्षता**क्षेत्रतः- अनुच्छेदरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः । (८ अङ्काः) चित्रवर्णनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (८ अङ्काः)
२.	पद्यम्	प्रयोगोच्चदक्षतात्मिका	-	-	-	-	-	-	-	१०	-	-	-	८	३	१८	**शिल्प**क्षेत्रतः- अन्वयलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) मन्त्रगानयोः सरलार्थलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) **उच्चदक्षता**क्षेत्रतः- भावार्थलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (४ अङ्काः) पद्याधारेण विषयवर्णनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (४ अङ्काः)
३.	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्	ज्ञान-बोध-प्रयोगात्मिका	२	-	-	३	-	-	-	१५	-	-	-	-	८	२०	**ज्ञानबोध**क्षेत्रतः- वर्णोच्चारणस्थानसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (१ अङ्कः) प्रयत्नसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (१ अङ्कः) लिङ्गकालपदवर्गनिर्धारणसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (३ अङ्काः) **शिल्प**क्षेत्रतः- निर्धारितप्रत्यययोजनेन सन्धियोगेन वियोगन वा, समासेन विग्रहेण वा शब्दरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) लकाररूपावलीप्रयोगसम्बद्धः कारकविभक्तिनिर्धारणसम्बद्धश्च एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) कर्तृकर्मक्रियापदैर्वाक्यपूर्तिसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः)
योगः			५			६				४०				२४	२२	७५	

विशिष्टीकरणतालिका

कक्षा : १२ | **पूर्णाङ्काः ७५**

समयः घण्टात्रयम्

क्र. स.	विषयक्षेत्रम् (पठनं लेखनञ्च)	प्रश्नप्रकृतिः	ज्ञानम्			बोधः			शिल्पम्			उच्चदक्षता			प्रष्टव्याः प्रश्न सङ्ख्याः	अङ्क भारः	स्पष्टीकरणम्
			क	ख	ग	क	ख	ग	क	ख	ग	क	ख	ग			
१.	गद्यम्	ज्ञान-बोध-प्रयोगोच्च-दक्षतात्मिका	३	-	-	३	-	-	-	१५	-	-	-	१६	११	३७	**ज्ञानबोध**क्षेत्रतः- पठितगद्यांशाद् एकपदेन उत्तरलेखनार्थं द्वौ प्रश्नौ । (१ अङ्कः) एकवाक्येन उत्तरलेखनार्थञ्च द्वौ प्रश्नौ । (२ अङ्कौ) अपठितगद्यांशाद् एकपदेन उत्तरलेखनार्थं द्वौ प्रश्नौ । (१ अङ्कः) एकवाक्येन उत्तरलेखनार्थञ्च द्वौ प्रश्नौ । (२ अङ्कौ) **शिल्प**क्षेत्रतः- पत्ररचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः (रिक्तस्थानपूर्तिः) । (५ अङ्काः) संवादरचनासम्बद्धो (संलापपूर्तिः) जीवनवृत्तसम्बद्ध (क्रमयोजनम्) एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) कथारचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः (घटनासंयोजनम्) । (५ अङ्काः) **उच्चदक्षता**क्षेत्रतः- अनुच्छेदरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः । (८ अङ्काः) चित्रवर्णनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (८ अङ्काः)
२.	पद्यम्	प्रयोगोच्चदक्षतात्मिका	-	-	-	-	-	-	-	१०	-	-	-	८	३	१८	**शिल्प**क्षेत्रतः- अन्वयलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) सरलार्थलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) **उच्चदक्षता**क्षेत्रतः- भावार्थलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (४ अङ्काः) पद्याधारेण विषयवर्णनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (४ अङ्काः)
३.	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्	ज्ञान-बोध-प्रयोगात्मिका	२	-	-	३	-	-	-	१५	-	-	-	-	८	२०	**ज्ञानबोध**क्षेत्रतः- वर्णोच्चारणे प्राणत्वसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (१ अङ्कः) वर्णानां प्राणत्वसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (१ अङ्कः) लिङ्गकालपदवर्गनिर्धारणसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (३ अङ्काः) **शिल्प**क्षेत्रतः- निर्धारितप्रत्यययोजनेन समासेन विग्रहेण वा शब्दरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) लकाररूपावलीप्रयोगसम्बद्धः वाच्यप्रयोगसम्बद्धश्च एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) कर्तृकर्मक्रियापदैर्वाक्यपूर्तिसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः)
योगः			५			६				४०				२४	२२	७५	

प्रश्नपत्रनिर्देशः

कक्षा : ११
समयः घण्टात्रयम् **पूर्णाङ्काः** ७५

१. अधोलिखितम् अनुच्छेदद्वयं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरयत

प्रथमः अनुच्छेदः

महाकविः कालिदासः संस्कृतभाषायाः सर्वश्रेष्ठः कविः अस्ति । असौ नाटककारः, महाकाव्यनिर्माता, गीतिकाव्यकर्ता च आसीत् । तस्य त्रीणि नाटकानि - मालविकाग्निमित्रम्, विक्रमोर्वशीयम्, अभिज्ञानशाकुन्तलं च, महाकाव्यद्वयम्- कुमारसम्भवम्, रघुवंशं च, गीतिकाव्यद्वयम् - ऋतुसंहारम्, मेघदूतं च सन्ति । कालिदासः वैदर्भी-रीत्याः सर्वोत्तमः कविः आसीत् । तस्य नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा सर्वतोमुखी आसीत् । कालिदासः महाराजस्य विक्रमादित्यस्य सभाकविः आसीत् । तस्य राजधानी उज्जयिनी आसीत् । मेघदूते उज्जयिन्याः भव्यं वर्णनं विद्यते । विक्रमादित्यस्य सभायां कालिदासस्य नाटकानां प्रयोगः सञ्जातः ।

(क) एकपदेन उत्तरयत **०.५×२=१**

(अ) महाकविः कालिदासः कस्याः भाषायाः सर्वश्रेष्ठः कविः अस्ति ?
(आ) कालिदासेन कति नाटकानि रचितानि ?

(ख) एकवाक्येन उत्तरयत **१×२=२**

(अ) कालिदासः कस्य सभाकविः आसीत् ?
(आ) मेघदूते कस्याः वर्णनं विद्यते ?

(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरयत **१×३=३**

(अ) 'सर्वोत्तमः कविः' इत्यनयोः पदयोः विशेष्यं किम् ?
(आ) 'आसीत्' इति क्रियायाः कालः कः ?
(इ) 'असौ' इति पदे का विभक्तिः ?

द्वितीयः अनुच्छेदः

उमेशः आदर्शः छात्रः अस्ति । स प्रातःकाले पञ्चवादने उत्तिष्ठति । सः शौचालयं गत्वा मुखं प्रक्षालयति, दन्तधावनं च करोति । ततः स जलं पातुं भोजनालयं गच्छति । जलं पीत्वा ईश्वरं स्मरति । सार्धपञ्चवादनतः पादोनसप्तवादनपर्यन्तं पुस्तकानि पठन् गृहकार्यं करोति । ततः स भक्तं खादित्वा वस्त्राणि धारयति । स पुस्तकानि गृहीत्वा पठितुं विद्यालयं गच्छति । विद्यालये सर्वप्रथमं स प्रार्थनां कर्तुं विद्यालयस्य प्राङ्गणं गच्छति । ततः पाठं पठितुं कक्षां प्रविशति ।

(क) एकपदेन उत्तरयत **०.५×२=१**

(अ) उमेशः प्रातःकाले कति वादने उत्तिष्ठति ?
(आ) उमेशः जलं पीत्वा कं स्मरति ?

(ख) एकवाक्येन उत्तरयत **१×२=२**

(अ) कः आदर्शः छात्रः अस्ति ?
(आ) उमेशः पुस्तकानि गृहीत्वा पठितुं कुत्र गच्छति ?

(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरयत **१×५=५**

(अ) 'स प्रातःकाले' इत्यत्र सन्धिविच्छेदं कुरुत ?
(आ) 'गृहकार्यम्' इति पदस्य विग्रहं प्रदर्शयत ?
(इ) 'प्राङ्गणम्' इत्यस्य सन्धिनाम लिखत ?
(ई) 'दन्तधावनम्' इति पदस्य समासनाम निर्दिशत ।

(उ) 'पठन्' इति पदस्य प्रकृति-प्रत्ययौ वियोजयत ।

२. अधस्तनं श्रद्धाञ्जलिपत्रं मञ्जूषातः समुचितानि पदानि चित्वा पूरयत **०.५×१०=५**

हार्दिकः श्रद्धाञ्जलिः

स्व. बालचन्द्रः सापकोटा

(२०१० वैशाखशुक्लद्वादशी - २०७८ फल्गुनपूर्णिमा)

आरोग्य-.............-संस्थायाः स्थापनाकालतः .... यावत् संस्थायाः

..................अलङ्कृतवतः स्वास्थ्यसेवायाम् .... योगदानं कृतवान् श्रीबालचन्द्र-सापकोटा

.... वैक्रमाब्दस्य चैत्रमासस्य .... दिनाङ्के पञ्चत्वं .... ।

तस्य .... आत्मनः कैवल्यं कामयमानः तं प्रति भावपूर्णं .... प्रकटयामः ।

एवञ्च शोकसन्तप्तं परिवारं प्रति .... समवेदनाञ्च भावयामः ।

कृष्णहरिः लम्सालः

अध्यक्षः

तथा

आरोग्य-स्वास्थ्य-संस्था-परिवारः

साम्प्रतम्, स्वास्थ्य, श्रद्धाञ्जलिम्, अतुलनीयम्, सचिवपदम्, २०७८, गतः, पञ्चदशे, दिवङ्गतस्य, हार्दिकीम्

३. घटनासंयोजनेन कथां रचयत **५**

नारदस्य मनसि अहं सर्वोत्तमः भक्तः इति भावना ।
हनुमान् अपि भगवतः महान् भक्तः इति श्रवणम् ।
हनुमान् सर्वोत्तमः भक्तः अहं वेति निश्चयार्थं अयोध्यां प्रति गमनम् ।
महाराजस्य श्रीरामस्य राजभवनात् बहिः एव हनुमता सह मेलनम् ।
भगवतः श्रीरामस्य भक्तानां नामावल्याः पुस्तिकायाः विषये हनुमतः सकाशात् ज्ञानम् ।
श्रीरामेण सह मिलित्वा पुस्तिकायां केषाञ्चन भक्तानां नाम्नाम् अनन्तरं नारदस्य नाम उल्लिखितं परन्तु हनुमतः नाम नासीत् ।
नारदः - हनुमन् तस्यां पुस्तिकायां तु भवतः नाम ?
हनुमान् - नारद सा तु भगवतः स्मर्तककणां नामावल्याः पुस्तिका, भगवतः श्रीरामस्य पार्श्वे अपरा च एका पुस्तिका विद्यते । तां याचित्वा पश्यतु ।
अपरस्यां पुस्तिकायां तेषां नामानि आसन्, येषां स्मरणं श्रीरामः स्वयं करोति ।
तत्र हनुमतः नाम प्रथमे अङ्के दृष्ट्वा नारदस्य गर्वः व्यपगतः ।

४. क्रमसंयोजनेन जीवनवृत्तं पूरयत **०.५×१०=५**

माधवशरणोपाध्यायः नव्यव्याकरणाचार्यः अस्ति ।

ओखलढुङ्गा-जनपदस्य नर्मदेश्वरग्रामविकाससमित्याम् जातः ।

स विद्याविरिधिकः अपि अस्ति ।

१९५५ ईस्वीयवर्षस्य डिसेम्बरमासस्य १५ तारिकायां जातः ।

अयं विद्वान् राष्ट्रिय-पाठ्यक्रम-परिषद्यपि कार्यसम्पादनमकरोत् ।

तत्कालिक-महेन्द्र-संस्कृतविश्वविद्यालयस्य शिक्षाध्यक्षः अभवत् ।

इदानीमपि अयं विविधासु प्राज्ञिकसंस्थासु प्राज्ञिकं कार्यं सम्पादयति ।

ऋतम्भरा-मर्यादा-अरुणोदय-इत्याद्यासु पत्रिकासु अस्य अनुसन्धानमूलाः लेखरचनाः प्रकाशिताः सन्ति ।

अयं विश्वविद्यालयस्य, सर्वकारस्य च विभिन्नासु प्राज्ञिकसमितिषु संलग्नः अस्ति ।

अनेकैः पारितोषिकैः सम्मानैश्च अयं सम्मानितः अस्ति ।

५. कोष्ठकस्य निर्देशनमाधृत्य प्रदत्तमनुच्छेदं पूरयत **१×८=८**

मम नाम ....(स्वनाम) अस्ति । अहम् एकादशी-कक्षायां पठामि । मम महाविद्यालयस्य नाम .... अस्ति । महाविद्यालयस्य भवनम् अतीव .... (विशाल) आकर्षकम् च अस्ति । मम महाविद्यालये बहवः .... (छात्र) पठन्ति । अत्र बहवः .... (शिक्षक) सन्ति । महाविद्यालयस्य .... (वातावरण) आनन्दप्रदम् अस्ति । विद्यालयस्य कीडाक्षेत्रे छात्राः ....(कीड्) । विद्यालये प्रातःकाले प्रार्थना भवति । अस्माकं महाविद्यालये अनुशासनस्य स्थानं महत्त्वपूर्णम् अस्ति । अत्रत्याः सर्वे छात्राः .... (अनुशासन) पालयन्ति, अध्यापकानां सम्मानञ्च कुर्वन्ति ।

६. मञ्जूषायां प्रदत्तपदैः रिक्तस्थानपूरणेन चित्रवर्णनं पूरयत **१×८=८**

(क) अत्र चित्रे ....दृश्यं वर्तते ।
(ख) अत्र .... जनाः सन्ति ।
(ग) निकटे एकः विशालः ....वर्तते ।
(घ) एकः ....भरतमिलापं पश्यति ।
(ङ) अत्र सर्वे ....सन्ति ।
(च) अत्र सीता, रामः, शत्रुघ्नः, भरतः, ऋषिः, ... च सन्ति ।
(छ) शत्रुघ्नः ....धारयति ।
(ज) सीतायाः गले ....अस्ति ।

मञ्जूषा

ऋषिः, भरतमिलापस्य, मुकुटम्, षट्, लक्ष्मणः वृक्षः, प्रसन्नाः, हारः

७. निर्देशानुसारेण उत्तरयत

(क) अन्वयपूरणम् **१×५=५**

उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥

अन्वयः कार्याणि ………… हि सिध्यन्ति, मनोरथैः …….. (सिध्यन्ति) । सुप्तस्य ……….. मुखे ……….. (स्वयं) नहि …………… ।

(ख) सरलार्थपूरणम् **१×५=५**

ॐ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव ।
यद् भद्रं तन्न आसुव ॥

सरलार्थः हे देव ! …………. अशुभानि …….. अपाकुरु । यत् ……. कल्याणकरम् अस्ति, तत् तत् ………… प्रति ………… ।

मञ्जूषा

अस्मान्, प्रेरय, सर्वाणि तत्त्वानि, यत्

८. निर्देशानुसारेण उत्तरं दत्त

(क) अधोलिखितस्य पद्यस्य भावार्थं लिखत **४**

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥

(ख) अधोलिखितं पद्यमाधृत्य विद्यायाः महिमानं चतुर्भिर्वाक्यैर्वर्णयत **१×४=४**

विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पात्रताम् ।
पात्रत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्मः ततः सुखम् ॥

९. अधस्तनयोर्वर्णयोः उच्चारणस्थानमाभ्यन्तरप्रयत्नञ्च निर्दिशत **०.५×४=२**

म, य

१०. कोष्ठस्थनिर्देशानुसारेण रिक्तस्थानं पूरयत **१×५=५**

(क) भक्तः …………….. गच्छति । (मन्दिर, द्वितीया, एकवचनम्)
(ख) पर्यटकाः …………. आगच्छन्ति । (वायुयान, करणकारकम्)
(ग) घोटकाः शीघ्रं ……………… । (धाव्, लट्लकारः, बहुवचनम्)
(घ) नदी ……….. प्रभवति । (हिमालयः, पञ्चमी, एकवचनम्)
(ङ) ………….. सिंहः गर्जति । (वन, अधिकरणकारकम्)

११. शब्दसङ्केताधारेण उचितपदैर्वाक्यपूर्तिं कुरुत **१×५=५**

(क) वृक्षात् …………….. पतन्ति । (पत्र-शब्दः)
(ख) …………. विद्यालयं गच्छन्ति । (छात्र-शब्दः)
(ग) सा श्वः ……………… । (गम्-धातुः)
(घ) अहं ह्यः ……….. । (पठ्-धातुः)
(ङ) ………….. साफल्यं लभामहे । (अस्मच्छब्दः)

<<<>>>

प्रश्नपत्रनिर्देशः

कक्षा : १२

समयः घण्टात्रयम् **पूर्णाङ्काः** ७५

१. अधोलिखितम् अनुच्छेदद्वयं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरयत

प्रथमः अनुच्छेदः

विद्यार्थिजीवनस्य कृते गुरुभक्तिः तथैव अनिवार्या यथा ईश्वरभक्तिः अनिवार्या । गुरुभक्तिं विना न कोऽपि विद्यार्थी विद्यावान् भवितुमर्हति । अधुना नैतिकशिक्षायाः अभावेन नितान्तं चञ्चलता उच्छृङ्खलता अनुशासनहीनता च वृद्धिमाप्नुवन्ति । छात्राः स्वाध्यापकान् नैव सत्कुर्वन्ति । ते क्रीडासु कुसङ्गेषु चित्रपटदर्शनादिषु अमूल्यं समयं नाशयन्ति । ते सर्वत्र तिरस्कारं लभन्ते ।

(क) एकपदेन उत्तरयत **०.५×२=१**

(अ) कां विना विद्यार्थी विद्यावान् भवितुं न अर्हति ?

(आ) कस्याः अभावेन अनुशासनहीनता वृद्धिमाप्नोति ?

(ख) एकवाक्येन उत्तरयत **१×२=२**

(अ) छात्राः कुत्र समयं नाशयन्ति ?

(आ) अनुशासनहीनाः छात्रा किं लभन्ते ?

(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरयत **१×३=३**

(अ) भक्ति-शब्दस्य लिङगं किम् ?

(आ) 'सत्कुर्वन्ति' इत्यत्र कः कालः ?

(इ) 'यथा ईश्वरभक्तिः अनिवार्या' इत्यत्र अव्ययपदं किम् ?

द्वितीयः अनुच्छेदः

अस्माकं परितः प्रसृतं वातावरणं पर्यावरणं कथ्यते । पर्यावरणस्य रक्षा अस्माकं परमं कर्तव्यम् अस्ति । पर्यावरणप्रदूणेन अस्माकं जीवनम् अपि शनैः रुग्णं भवति, क्षयं च प्राप्नोति । पर्यावरणस्य रक्षायै अस्माभिः स्वगृहाणां प्राङ्गणे पुष्पपादपाः रोपणीयाः । पुष्पपादपेषु विविधता भवतु । वृक्षाणां विनाशः दण्डनीयः अपराधः घोषयितव्यः । सर्वे प्रदूषणप्रसारपराः उद्योगाः नगरात् ग्रामात् वा दूरे स्थापनीयाः । कर्मस्थलानाम् अवकरः नदीषु न पातनीयः । गृहाणाम् अवकरः गृहेभ्यः दूरे पातनीयः । वाहनानां प्रयोगः न्यूनः कर्तव्यः । गृहस्य सर्वे सदस्याः पृथक् पृथक् वाहनेन न गच्छेयुः । पर्यावरणस्य रक्षणेन एव अस्माकं रक्षा भवति । यदि जनाः पर्यायवरणस्य रक्षायै कटिबद्धाः न भविष्यन्ति, तर्हि असाध्याः रोगाः वृद्धिं गमिष्यन्ति, प्रकृतिः च शनैः शनैः विनश्य मानवजीवनं बाधितं करिष्यति । अतः पर्यावरणस्य रक्षा प्राथमिकरूपेण करणीया ।

(क) एकपदेन उत्तरयत **०.५×२=१**

(अ) अस्माकं जीवनं केन रुग्णं भवितुं शक्नोति ?

(आ) पर्यावरणस्य रक्षणेन केषां रक्षा भवति ?

(ख) एकवाक्येन उत्तरयत **१×२=२**

(अ) कस्य रक्षायै अस्माभिः वाहनानां प्रयोगः न्यूनः कर्तव्यः ?

(आ) के नगरात् ग्रामात् वा दूरे स्थापनीयाः ?

(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरयत **१×५=५**

(अ) 'करणीया' इत्यत्र प्रकृति-प्रत्ययौ कौ ?

(आ) 'असाध्याः' इति पदस्य विग्रहं प्रदर्शयत ?
(इ) 'पर्यावरणप्रदूषणेन' इत्यत्र समासनाम किम् ?
(ई) 'गमिष्यन्ति' इत्यत्र प्रयुक्तः लकारः कः ?
(उ) 'विविधता' इति पदस्य प्रकृति-प्रत्ययौ वियोजयत ।

२. अधस्तनं श्रद्धाञ्जलिपत्रं मञ्जूषातः समुचितानि पदानि चित्वा पूरयत **०.५×१०=५**

प्रशंसापत्रम्

सुश्रीः सुनीता थापा

अनेन फिदिमग्रामेण .... साप्ताहिके श्रीमद्भागवतज्ञानमहायज्ञे स्वयंसेवकरूपेण भागं ....कृतस्य ....कृते भवत्यै प्रशंसापत्रमिदं ....। आगामिनिषु च ....सामाजिकेषु .... भवदीयं मनः .... भूयात्, भवति .... आशिषः नितरां .... इति च .... ।

संयोजकः **दिनाङ्कः** २०७८ वैशाखः २०
प्रदीपराज उपाध्यायः
श्रीमद्भागवतज्ञानमहायज्ञः २०७८
फिदिमग्रामः, पाँचथर

गृहीत्वा, समायोजिते, प्रदीयते, योगदानस्य, कार्येषु, एतादृशेषु, संलग्नम्, सन्तु, भगवतः, कामयामहे

३. घटनासंयोजनेन कथां रचयत **५**

अश्वं नीत्वा क्वचित् गच्छन्तौ पितापुत्रौ
पुत्रस्य आग्रहेण पिता अश्वारोहणं करोति ।
यात्रिणः जनाः - कीदृशः निर्दयः पिता अस्ति, स्वयम् अश्वारोहणं कृत्वा पुत्रं मार्गे चालयति ।
पिता अश्वात् अवरुह्य पुत्रः अश्वरोहणं करोति ।
जनाः कथयन्ति - कीदृशः शिष्टाचारहीनः पुत्रः, स्वयम् अश्वारोहणं करोति ।
पितापुत्रौ द्वावेव अश्वारोहणं कुरुतः ।
पथिकाः जनाः - कीदृशौ दयाहीनौ, लघुकायस्य अश्वस्य द्वयोः आरोहणम् !
द्वौ एव अश्वात् अवरुह्य अश्वेन सह मार्गे चलतः ।
आलोचकाः - सङ्गे अश्वः अस्ति तथापि पदाभ्यां चलतः ।
लोकस्य प्रसादनम् असम्भवम्

४. मञ्जूषासाहाय्येन अधस्तनं संलापं पूरयत **०.५×१०=५**

आचार्यः (कक्षायाम्) अहो ! अद्य दिग्विजयः .... दृश्यते ?
विनयः आचार्य ! स तु .... । अतः विद्यालयं न .... ।
आचार्यः शृणुत ! यदि .... स्वास्थ्यनियमानां .... कुर्याम, हितं मितं च भोजनं खादेम, तदा .... न भवेम ।
कीर्तिः आचार्य ! के .... नियमाः ?
आचार्यः ते नियमाः अस्मिन् 'स्वस्थवृत्तम्' इति पाठे 'चरकसंहिता'ग्रन्थात् सङ्कलिताः ।
कीर्तिः गुरुवर ! केन रचिता इयं .... ?
आचार्यः महर्षिचरकेण ! .... महान् खलु .... ग्रन्थः ।

मञ्जूषा

रुग्णः, वयम्, न, पालनम्, आगच्छत्, ते, रुग्णाः, आयुर्वेदस्य, चरकसंहिता, अयम्

५. पदावलीनां साहाय्येन अनुच्छेदमेकं रचयत **१×८=८**

एकस्मिन् वने एकः काकः ।
एकदा तस्य अन्यं वनं प्रति गमनम् ।
तत्र एकः आश्रमः ।
आश्रमे एकः ऋषिः ।
तत्र एकः भोजनालयः ।
भोजनालये एकः घटः ।
घटे अर्धं जलम् ।
तदन्तरं काकस्य बहिर्गमनम् ।
चञ्च्वा पाषाणखण्डान् गृहीत्वा पुनः पुनः घटे स्थापनम् ।
क्रमशः घटस्य जलस्य उपरि आगमनम् ।
काकस्य जलपानम् ।

६. चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषासाहाय्येन चत्वारि वाक्यानि रचयत **२×४=८**

मञ्जूषा

बालिका रोपयति, अस्ति, वृक्षैः, शुद्धम्, रोपणम्, कर्तव्यम्, वातावरणम्, पत्राणि

७. निर्देशानुसारेण उत्तरयत

(क) अन्वयपूरणम् **१×५=५**

प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः ।
तस्मात् प्रियं हि वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥

अन्वयः सर्वे .... प्रियवाक्यप्रदानेन ...., तस्मात् .... प्रियं .... । वचने .... दरिद्रता ।

(ख) सरलार्थपूरणम् **१×५=५**

ॐ सह नाववतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्यङ्करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ॥

सरलार्थः हे देव ! आवां गुरुशिष्यौ सह एव .... । .... सह एव पराक्रमं करवाव । आवाभ्याम् अधीतं .... अस्तु । आवां .... परस्परं विद्वेषं न .... ।

मञ्जूषा

आवाम्, कुर्याव, तेजस्वि, पालयतु, कदापि

८. निर्देशानुसारेण उत्तरं दत्त

(क) अधोलिखितस्य पद्यस्य भावार्थं लिखत ४

येषां न विद्या न तपो न दानं
ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता
मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥

(ख) अधोलिखितं पद्यमाधृत्य सच्चारित्र्यस्य महिमानं चतुर्भिर्वाक्यैर्वर्णयत **१×४=४**

वृत्तं यत्नेन संरक्षेद् वित्तमेति च याति च ।
अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः ॥

९. अधस्तनानां वर्णानां प्राणत्वं सङ्केतयत **०.५×४=२**

ज, झ, ङ, फ

१०. कोष्ठस्थनिर्देशानुसारेण रिक्तस्थानं पूरयत **१×५=५**

(क) पुत्रः वृद्धौ पितरौ .... । (सेव्-धातुः, भूतकालः)
(ख) छात्रैः .... गम्यते । (विद्यालय-शब्दः)
(ग) तेन श्वः भोजनं .... । (कृ-धातुः)
(घ) मया ह्यः पाठः .... । (लिख्-धातुः)
(ङ) त्वं तत्र .... । (दृश्-धातुः, लट्लकारः)

११. शब्दसङ्केताधारेण उचितपदैर्वाक्यपूर्तिं कुरुत **१×५=५**

(क) .... अत्र पश्यत । (युष्मच्छब्दः)
(ख) आवां............. रक्षामः । (धन-शब्दः)
(ग) धनिकः .... भोजनं यच्छति । (याचक-शब्दः)
(घ) सा .... न कुप्यतु । (अस्मच्छब्दः)
(ङ) .... तत्र रमन्ते । (तच्छब्दः)

<<<>>>